

I. EDITORIAL

ÎNTRE DISPONIBILITATE ȘI OFICIALITATE. MOMENTUL LEGALEI INTRODUCERI ÎN CAUZĂ A PĂRȚII RESPONSABILE CIVILMENTE, ÎN LUMINA DECIZIEI NR. 257/2017 A CURȚII CONSTITUȚIONALE

Adrian STAN

1. Preliminarii. Obiectivele analizei
2. Partea responsabilă civilmente în procesul penal, subiect pasiv al acțiunii civile
3. Decizia nr. 257/2017 a Curții Constituționale, o decizie simplă sau interpretativă?
4. Argumentele principale ale soluției
5. Disponibilitate sau oficialitate – dificultăți de conciliere
6. Concluzii

1.

Considerată subiect pasiv al acțiunii civile și parte în procesul penal, cu drepturi, cel puțin la nivel afirmativ, similare celorlalte părți, partea responsabilă civilmente are totuși un statut juridic intermediar, a cărui poziționare este uneori deosebit de dificilă.

Aceasta deoarece, pe de o parte, cel care are, în temeiul legilor civile, obligația legală sau convențională de a repara prejudiciul cauzat prin infracțiune, se află la dispoziția celui îndreptățit la a-i pretinde repararea pagubei. În altă ordine de idei însă, făcând parte din același „grup procesual” cu inculpatul și asigurând plata prejudiciului produs de către acesta, partea responsabilă civilmente are și un anumit statut oficial conex, putând uneori fi introdusă în proces *ex officio*.

Decizia nr. 257/2017 a Curții Constituționale¹ ne dă ocazia să exprimăm unele considerații pe marginea situației juridice a părții responsabile civilmente în

¹ Publicată în M. Of. nr. 472 din data de 22 iunie 2017.

procesul penal. Hotărârea, așa cum rezultă din considerentele sale, are menirea de a „decala” momentul în care partea responsabilă civilmente poate fi introdusă „silit” în procesul penal, tocmai pentru a i se garanta deplin o serie de drepturi procesuale. Dacă această opțiune a Curții se conciliază cu menținerea caracterului disponibil al acțiunii civile, cu moment maxim de exercitare la debutul fazei de judecată a procesului penal este o întrebare dificilă, la care vom încerca să răspundem.

2.

Art. 86 C. pr. pen. definește partea responsabilă civilmente ca fiind „persoana care, potrivit legii civile, are obligația legală sau convențională de a repara în întregime sau în parte, singură sau solidar, prejudiciul cauzat prin infracțiune și care este chemată să răspundă în proces”.

Instituția există și în Codurile de procedură române vechi, arătându-se în doctrina elaborată în baza acestora² că „se poate ca unul să fie autorul infracțiunii și prin urmare condamnat penal și altul să fie socotit de lege ca autorul pagubei și, prin urmare, osândit civil la despăgubiri, fiindcă nu a avut grijă să preîntâmpine paguba, sau cel puțin să dea o bună educare infractorului”. În orice caz, se mai afirmă, „persoanele civil răspunzătoare” nu pot răspunde și penal. Instituția este puternic influențată de dreptul civil în materia poziției de garant a comitentului față de prepus.

Schimbările Codului de procedură penală, deși mai dese decât ale Codului civil, a cărei dispoziție privind răspunderea pentru fapta altuia a fost și rămâne în continuare printre normele cu un înalt grad de stabilitate, nu au avut efect asupra definiției persoanei civilmente responsabile. Și Codul procedural penal din 1936 a menținut în aceleași linii situația juridică a acesteia. Principiile rămân valide în literatura juridică dinainte de anul 1969.

Siegfried Kahane, în tratatul de procedură penală din 1963 arăta că³ în cazul în care inculpatul nu poate fi obligat personal la despăgubiri civile, partea responsabilă civilmente răspunde pentru inculpat, dacă însă inculpatul poate fi obligat personal la despăgubiri civile, partea responsabilă civilmente răspunde alături de inculpat, răspunderea fiind solidară. De menționat că introducerea în cauză putea fi realizată în tot cursul urmăririi penale, și în faza judecății în prima instanță, dar numai până la începerea anchetei judecătorești⁴.

² I. Tanoviceanu, *Tratat de drept și procedură penală*, ed. a doua, Vol. IV, Tip. Curierul Judiciar, București, 1924, p. 201.

³ S. Kahane, *Dreptul procesual penal în RPR*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1963, p. 87.

⁴ Introducerea în cauză a părții responsabile civilmente putea avea loc și după începerea anchetei judecătorești, dacă nu a existat împotrivire (Trib. Reg. Oradea, d.p. 74/1955, în *Legalitatea Populară* nr. 4/1956, *apud* S. Kahane, *loc. cit.*

În sistemul codului de procedură din 1969, situația procesuală a părții responsabile civilmente a rămas aceeași, doctrina⁵ arătând că poziția procesuală a acesteia este de subiect pasiv procesual în acțiunea civilă îndreptată contra învinutului ori inculpatului pentru care răspunde civil și are ca și acesta dreptul de a efectua acte procesuale în exercitarea contraacțiunii născută din punerea în mișcare a acțiunii civile. Așadar, observăm că, dacă inculpatul (atât în vechea reglementare, cât și în prezent) are un drept la „contraacțiune” penală și civilă, se poate spune că și partea responsabilă civilmente are acest drept de apărare, însă doar sub aspect civil.

Se mai arată de autorul mai sus evocat că între partea responsabilă civilmente și inculpat există, activ și pasiv, o solidaritate procesuală, actele lor cu rezultat favorabil sau defavorabil fiindu-le reciproc opozabile. Cea dintâi poate însă susține și dovedi că fapta imputată inculpatului a fost săvârșită în împrejurări și condiții care exclud răspunderea sa civilă (deci, prin ricoșeu, va tinde a proba și privitor la latura penală a cauzei).

Doctrina a mai arătat⁶ că instituirea calității procesuale penale de parte a celui civilmente responsabil are menirea de a oferi protecție persoanei care a suferit un prejudiciu împotriva insolvenței autorului prejudiciului, prin aceasta reglementându-se o răspundere complementară, indirectă.

Răspunderea părții responsabile civilmente este întemeiată pe un statut de garant, însă nu s-ar putea afirma că aceasta ar fi o răspundere penală de tip obiectiv deoarece, deși atașată procesului penal, ea este o răspundere civilă. Etapele înregistrate în evoluția instituției răspunderii penale în general și a răspunderii penale obiective în special se suprapun peste cele ale dezvoltării răspunderii civile în general și a răspunderii civile delictuale în special întrucât, la origine, nu s-a făcut vreo distincție între cele două forme de răspundere – civilă și penală. Multă vreme, după apariția instituției răspunderii juridice, formă a răspunderii sociale, răspunderea civilă și răspunderea penală se confundau, pentru motivul că ideea de reparație era identică cu aceea de pedeapsă. Abia în Evul Mediu, răspunderea civilă s-a detașat complet și a devenit de sine stătătoare, fără a fi exclusă coexistența sa cu răspunderea penală⁷. Doctrina de drept civil a arătat că „răspunderea civilă și răspunderea penală sunt cele două feluri inițiale ale răspunderii juridice, de cea mai mare importanță în trecut și astăzi, în jurul cărora gravitează întreaga problematică a asigurării ordinii de drept”⁸.

⁵ V. Dongoroz, în V. Dongoroz, S. Kahane, G. Antoniu, C. Bulai, N. Iliescu, R. Stănoiu, *Explicații teoretice ale Codului de procedură penală român*, Vol. I, Ed. Academiei RSR, București, 1975, p. 91.

⁶ I. Neagu, *Tratat de procedură penală, partea generală*, Ed. Universul Juridic, București, 2008, p. 202.

⁷ L. M. Stănilă, *Răspunderea penală obiectivă și formele sale în dreptul penal român*, în *Analele Universității de Vest Timișoara, Seria Drept*, nr. 2/2011, p. 94, accesat la <https://drept.uvt.ro/administrare/files/1481042436-laura-maria-stanila--.pdf>.

⁸ Liviu Pop, *Teoria generală a obligațiilor*, Ed. Lumina Lex, București, 1993, p. 171.

După scurta întoarcere în timp, absolut necesară atunci când analizăm evoluția oricărei instituții de drept, este necesar să observăm situația prezentă a părții responsabile civilmente, ca subiect pasiv al acțiunii civile. Suntem conștienți că subiectul este unul deosebit de vast, fiindu-ne imposibil a îl acoperi în totalitate. Așadar, nu ne propunem a realiza o analiză completă a părții în procesul penal, ci să efectuăm o sinteză teoretică asupra poziției procesuale a acesteia, cu finalitatea ajungerii la obiectul central al studiului și anume momentul de la care aceasta este necesar să beneficieze de drepturile conferite de normele procesuale penale, în lumina amintitei Decizii a Curții.

Doctrina elaborată după intrarea în vigoare a Noului cod de procedură penală definește acțiunea civilă ca reprezentând un beneficiu procesual acordat victimei infracțiunii (și succesorilor acestuia, am adăuga noi), de a valorifica toate elementele strânse de procuror în acuzare, precum și întreg cadrul procesual al procesului penal, pentru a-și vedea satisfăcute interesele procesuale de ordin civil, patrimoniale sau morale, afectate de comiterea infracțiunii⁹.

În sistemele procesuale de factură adversarială pură nu este permisă exercitarea acțiunii civile alături de cea publică¹⁰, penale, considerându-se că aceasta ar reprezenta o concesie acordată victimei infracțiunii, incompatibilă cu scopul procesului penal¹¹. Sistemul nostru procesual, cu elementele cunoscute nou-introduse, de natură acuzatorială, a încercat să realizeze un compromis între sistemul continental pur, pe care era structurat Codul din 1969 și anumite elemente care accentuează caracterul disponibil al acțiunii civile. S-a realizat astfel limitarea posibilității soluționării acțiunii civile alăturate celei penale iar soluționarea acțiunii private a fost subsumată principiului termenului rezonabil al procesului penal. Dacă s-ar depăși această durată, judecătorul va putea disjunge acțiunea civilă¹².

Când același fapt ilicit reprezintă deopotrivă atât un delict civil cât și o faptă prevăzută de legea penală, dreptul de opțiune al victimei, atât cu privire la recuperarea prejudiciului cât și asupra căii de urmat pentru realizarea acestei reparații, este guvernat de principiul disponibilității, atenuat totuși în anumite situații (exercitarea din oficiu). Legiuitorul român, s-a afirmat¹³, la fel ca legiuitorul francez, a optat pentru un sistem mixt, intermediar, al exercitării separate a acțiunilor, dar în același cadru procesual, un cadru flexibil, existând doar dreptul la alăturarea celor două acțiuni, iar nu și obligația în acest sens.

⁹ I. Kuglay, în M. Udroui (coord.), *Codul de procedură penală. Comentariu pe articole*, ed. 2, Ed. C.H. Beck, București, 2017, p. 139.

¹⁰ N. Volonciu, *Drept procesual penal*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 123.

¹¹ C. Ghigheci, în N. Volonciu (coord. șt.), A.S. Uzlău (autor coord.), *Codul de procedură penală comentat*, ed. a 3-a, Ed. Hamangiu, București, 2017, p. 69.

¹² A se vedea și I. Borlan, *Considerații privind constituirea de parte civilă în noul proces penal*, Revista penalmente relevant, nr. 1/2016, accesat la <https://www.revista.penalmente.ro/wp-content/uploads/2016/01/Ionut-Borlan-constituirea-ca-parte-civila-nr.-1-2016.pdf>.

¹³ P.-O. Vanca, *Acțiunea civilă în procesul penal*, Ed. Universul Juridic, București, 2018, p. 28.

Autorii francezi¹⁴ punctează diferențele între cele două acțiuni, într-un sistem similar celui statuat de legislația română. Astfel, acțiunea publică tinde la reparația „daunei sociale”, acțiunea civilă la repararea prejudiciului individual; acțiunea penală are ca fundament normativ codul de procedură penală, acțiunea civilă se întemeiază pe dispoziții de drept civil; acțiunea penală este de ordine publică, nu este la dispoziția celui vătămat, pe când acțiunea civilă aparține patrimoniului victimei; acțiunea penală are ca obiect aplicarea unei sancțiuni penale celui vinovat, proporțional cu vinovăția sa, acțiunea civilă are ca obiect reparația proporțională cu dauna produsă. Cea mai importantă asemănare este reprezentată de izvorul comun, același fapt ilicit.

Literatura franceză realizează de asemenea o serie de discuții provocatoare legate de disocierea conceptuală între acțiunea civilă și acțiunea penală. Acțiunea civilă, *lato sensu*, poate fi la rândul ei separată într-o acțiune civilă pură, cu caracter reparator și o acțiune „civilă” în sensul de privată, însă de factură represivă. Aceasta deoarece partea civilă are și drepturi procesuale pur represive, de exemplu de a cere o pedeapsă sporită¹⁵.

3.

În legătură cu Decizia nr. 257/2017 a Curții Constituționale, în primul rând trebuie observat caracterul său atipic, fiind dificil de stabilit dacă aceasta este o decizie simplă ori una de tip interpretativ.

Aceasta deoarece, în mod aparent, din dispozitivul acesteia rezultă că este vorba de o decizie simplă, numită uneori în doctrină și extremă. Prin dispozitiv se constată că sintagma „în termenul prevăzut la art. 20 alin. (1)” din cuprinsul art. 21 alin. (1) C. pr. pen. este neconstituțională. Or, această formulare este specifică deciziilor prin care, admitând excepția, Curtea elimină din dreptul pozitiv, prin sancțiunea specifică a lipirii de efecte juridice, un text de lege.

Dacă ar fi să interpretăm astfel dispozitivul deciziei, consecințele ar fi însă de neprimut, deoarece textul de lege păstrat, după producerea efectelor depline ale deciziei, ar avea următorul conținut: „introducerea în procesul penal a părții responsabile civilmente poate avea loc, la cererea părții îndreptățite potrivit legii civile”. Așadar, norma ar rămâne fără sens, fiind dificil a o raporta la alte dispoziții procesual penale. *Mutatis mutandis*, putem face o asemănare cu interpretarea deciziei nr. 297/2018 în material prescripției, în sensul că norma de la art. 155 alin. (1) C. pen., după producerea efectelor deciziei, ar avea conținutul: „cursul termenului prescripției se întrerupe”.

Curtea însă, în Decizia nr. 257/2017, după arătarea sintagmei contrare legii fundamentale explicitează în considerentele hotărârii și care este înțelesul consti-

¹⁴ B. Bouloc, H. Matsopoulou, *Droit penal general et procedure penale*, Sirey-Ed. Dalloz, Paris, 2018, p. 240.

¹⁵ Gaëlle Rabut-Bonaldi, *Le préjudice en droit pénal*, Dalloz, 2016, p. 326 et seq.

tuțional al normei rămase în vigoare, impunând ca numai acest înțeles să poată fi avut în vedere de instanțele de judecată.

În delimitarea deciziilor simple de cele interpretative, s-a afirmat că se are în vedere atât structura și conținutul considerentelor, cât și ale dispozitivului, respectiv circumstanțierea constituționalității sau neconstituționalității, după caz, în cuprinsul dispozitivului deciziei¹⁶. Se poate astfel afirma că, atunci când considerentele deciziei nu se limitează a argumenta neconstituționalitatea unei soluții, ci uzează de o construcție argumentativă în sensul căii de urmat, contrară celei dintâi, Curtea are în vedere o decizie interpretativă.

În același sens, Curtea Constituțională a statuat în jurisprudența sa că „puterea de lucru judecat ce însoțește deciziile Curții Constituționale se atașează nu numai dispozitivului, ci și considerentelor pe care se sprijină acestea. Astfel, atât considerentele, cât și dispozitivul deciziilor Curții Constituționale sunt general obligatorii, potrivit dispozițiilor art. 147 alin. (4) din Constituție și se impun cu aceeași forță tuturor subiectelor de drept”¹⁷.

Faptul că, în cuprinsul ale Deciziei nr. 257/2017, Curtea Constituțională argumentează care este soluția ce se impune în aplicarea dispozițiilor art. 21 alin. (1) C. pen., precum și coroborarea acestor argumente cu dispozitivul hotărârii, dovedește în opinia noastră, dincolo de orice îndoială, faptul că decizia este mai degrabă una de interpretare, decât una simplă, chiar dacă finalitatea acesteia este lipsirea de efecte a unei părți, a unei sintagme din textul de lege.

4.

Curtea reține că săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală poate avea, în afară de urmarea cu caracter penal, și consecințe de ordin extrapenal – civil, administrativ, disciplinar – așa încât, alături de conflictul de drept penal (raportul juridic penal), se poate ivi și un conflict de drept extrapenal (un raport juridic extrapenal). Când acest raport extrapenal are caracter civil, el poate fi adus în fața organelor judiciare în vederea obținerii unei reparații pentru vătămarea suferită, mijlocul juridic care servește la aducerea raportului de conflict civil în fața organelor judiciare fiind acțiunea în justiție având denumirea de „acțiune civilă”.

Se mai arată că, din punct de vedere substanțial, obiectul acțiunii civile îl formează exercitarea dreptului de a reclama reparații prin mijlocirea organelor judiciare, iar, sub aspect procesual, acțiunea civilă are ca obiect tragerea la răspundere civilă delictuală a persoanelor responsabile potrivit legii civile pentru prejudiciul produs prin comiterea faptei care face obiectul acțiunii penale [art. 19 alin. (1) C. pr. pen.].

¹⁶ T. Toader, M. Safta, *Rolul deciziilor interpretative în procesul de constituționalizare a dreptului*, în *Dreptul* nr. 9/2014, p. 67.

¹⁷ Decizia Plenumului Curții Constituționale nr. 1 din 17 ianuarie 1995, publicată în M. Of. nr. 16 din 26 ianuarie 1995, Decizia nr. 196/2013, publicată în M. Of. nr. 231 din 22 aprilie 2013.

Curtea reține, totodată, că exercițiul acțiunii civile în cadrul procesului penal constituie un beneficiu, un favor procesual acordat victimei infracțiunii, de a valorifica toate elementele strânse de procuror în acuzare, precum și întreg cadrul procesual al procesului penal, pentru a-și satisface interesele de ordin civil – morale sau patrimoniale – afectate de comiterea infracțiunii. Acțiunea civilă alăturată acțiunii penale în cadrul procesului penal constituie latura civilă a acestui proces și are ca temei fapta ilicită, întrucât temeiul acțiunii penale este un fapt ilicit, iar acest temei limitează și temeiul acțiunii civile.

Pentru ca acțiunea civilă să poată fi exercitată în procesul penal se cer a fi îndeplinite câteva condiții, respectiv să existe o faptă ilicită de natură să producă prejudicii materiale sau morale, prejudiciul să fie cert, atât sub aspectul existenței, cât și sub aspectul întinderii sale și să nu fi fost reparat, între infracțiunea comisă și prejudiciu să existe o legătură de cauzalitate, să existe o manifestare de voință în sensul constituirii de parte civilă în procesul penal. Având în vedere ultima condiție enunțată, Curtea reține că, în procesul penal, acțiunea civilă se declanșează prin constituirea ca parte civilă a persoanei vătămate

Așadar, Curtea, enunțând regula disponibilității, reține că, de principiu, persoana vătămată este liberă să decidă dacă declanșează acțiunea civilă separat de procesul penal, după cum tot ea este cea care poate să dispună de acest instrument juridic în cursul procesului penal, acțiunea civilă alăturată acțiunii penale fiind guvernată de acest principiu.

Principiul disponibilității este caracteristic procesului civil, iar, în lumina lui, persoana vătămată poate determina nu numai existența acțiunii civile în cadrul procesului penal – prin declanșarea procedurii judiciare prin formularea cererii de constituire de parte civilă –, ci și conținutul acestei acțiuni prin stabilirea cadrului procesual în privința părților și obiectului, precum și din perspectiva apărărilor formulate. Legea procesual penală în vigoare preia dispoziții specifice procedurii civile.

În aceste condiții, Curtea mai constată că persoana vătămată hotărăște cu privire la cadrul procesual de realizare a pretențiilor sale, fie sesizând instanța civilă, fie alăturând acțiunea civilă acțiunii penale, în această din urmă ipoteză tot ea fiind în măsură să aleagă momentul exercitării dreptului de a reclama reparații prin mijlocirea organelor judiciare, cu respectarea însă a termenului limită prevăzut de art. 20 alin. (1) teza întâi C. pr. pen., respectiv „până la începerea cercetării judecătorești”.

Vechiul Cod de procedură se exprima diferit, făcând referire la momentul „citirii actului de sesizare”, până la care se putea face constituirea de parte civilă, potrivit legii procesual penale în vigoare, însă începerea cercetării judecătorești nu mai este determinată de citirea actului de sesizare, potrivit actualei configurații „începerea cercetării judecătorești” fiind legată de momentul administrării efective a probelor în fața instanței de fond.

În decizia referită, Curtea constată că, *de lege lata*, constituirea de parte civilă poate avea loc „până la începerea cercetării judecătorești”. Nici procurorul și nici instanța nu pot limita disponibilitatea acțiunii civile, după cum niciunul dintre aceste organe judiciare nu se poate subroga în drepturile persoanei vătămate.

În continuarea argumentației, Curtea reține că formularea cererii de constituire ca parte civilă declanșează acțiunea civilă, în același timp luând naștere și contraacțiunea (de apărare) a celui sau celor împotriva cărora este îndreptată acțiunea civilă, subiect pasiv al acțiunii civile putând fi inculpatul sau partea responsabilă civilmente. „Introducerea” în procesul penal a părții responsabile civilmente poate avea loc, în condițiile art. 21 C. pr. pen., „la cererea părții îndreptățite potrivit legii civile”, în termenul prevăzut la art. 20 alin. (1) din aceeași cod, așadar „până la începerea cercetării judecătorești”. De asemenea, potrivit legii procesual penale în vigoare, atunci când exercită acțiunea civilă, procurorul este obligat să ceară introducerea în procesul penal a părții responsabile civilmente, în condițiile alin. (1) ale art. 21, cu respectarea termenului menționat anterior.

Uneori însă, „persoana” responsabilă civilmente, expusă unei acțiuni civile separate, are interesul de a „interveni”, în calitate de parte responsabilă civilmente, în procesul penal în care se judecă acțiunea civilă și în care se va pronunța o hotărâre judecătorească, hotărâre care, potrivit art. 28 alin. (1) C. pr. pen., va avea autoritate de lucru judecat în fața instanței civile, cu privire la existența faptei și a persoanei care a săvârșit-o, așa încât Curtea reține că, în temeiul art. 21 alin. (3) C. pr. pen., partea responsabilă civilmente poate interveni în procesul penal până la terminarea cercetării judecătorești la prima instanță de judecată, luând procedura din stadiul în care se află în momentul intervenției.

Așadar, Curtea constată că, prin introducerea sa în cauză sau datorită intervenției sale în proces, „persoana” responsabilă civilmente devine „parte” în acțiunea civilă din cadrul procesului penal și, în această calitate, dobândește, implicit, drepturile procesuale inerente contraacțiunii pe care o are inculpatul cu privire la acțiunea civilă din cadrul procesului penal, așadar ea poate invoca orice probe existente în dosarul cauzei penale sau poate propune administrarea de probe noi care ar demonstra că pretențiile părții civile sunt neîntemeiate.

După cum este cunoscut, obiectul procedurii camerei preliminare îl constituie verificarea, după trimiterea în judecată, a competenței și a legalității sesizării instanței, precum și verificarea legalității administrării probelor și a efectuării actelor de către organele de urmărire penală. Sub acest aspect, s-a observat că legalitatea administrării probelor este strâns și exclusiv legată de asigurarea caracterului echitabil al procesului penal.

Așadar, „prin conținutul dispozițiilor care reglementează camera preliminară, prin soluțiile care pot fi dispuse, sunt prevăzute criteriile în baza cărora se stabilește dacă procedura în cursul urmăririi penale a avut caracter echitabil pentru a se putea proceda la judecata pe fond. Având în vedere aceste aspecte și faptul că

probele reprezintă elementul central al oricărui proces penal, Curtea, invocând jurisprudența sa anterioară, a constatat că procedura desfășurată în camera preliminară este deosebit de importantă, având o influență directă asupra desfășurării și echității procedurii ulterioare, inclusiv asupra procesului propriu-zis”.

Este evident, așa cum am observat și anterior, că partea responsabilă civilmente, formând împreună cu inculpatul un grup procesual, are interesul înlăturării condițiilor care ar atrage răspunderea sa civilă. Ea se află în contrarietate de interese cu partea civilă, deși, denominația lor trimite deopotrivă la dreptul privat. Mai mult, părții civile și părții responsabile civilmente nu le este străin interesul pentru soluționarea laturii penale a procesului, în condițiile în care de stabilirea existenței faptei penale și a vinovăției inculpatului judecat în cauză depinde și soluționarea laturii civile a procesului. Curtea a reținut, totodată, că partea civilă, partea civilmente responsabilă și inculpatul au aceeași calitate, de „părți” și, prin urmare, se află în aceeași situație.

Prin Decizia nr. 631 din 8 octombrie 2015¹⁸ Curtea a observat că „numai în cadrul unor dezbateri desfășurate oral procesul poate fi urmărit efectiv, în succesiunea fazelor sale, de către părți, așa încât dreptul la o procedură orală conține și dreptul inculpatului, al părții civile și al părții responsabile civilmente de a fi prezente în fața instanței, în camera preliminară, acest principiu asigurând contactul nemijlocit între judecător și părți, făcând ca expunerea susținerilor formulate de părți să respecte o anumită ordine și facilitând astfel stabilirea corectă a faptelor. În consecință a admis excepția de neconstituționalitate și a constatat că soluția legislativă cuprinsă în art. 347 alin. (1) C. pr. pen. potrivit căreia numai „procurorul și inculpatul” pot face contestație cu privire la modul de soluționare a cererilor și a excepțiilor, precum și împotriva soluțiilor prevăzute la art. 346 alin. (3)-(5) C. pr. pen. este neconstituțională”.

Jurisprudența consistentă generată imediat configurării noii instituții a camerei preliminare a stat la baza admiterii excepției de mai sus, deoarece nu poate fi trecut cu vederea că, prin comparație cu inițiala reglementare, camera preliminară a devenit, dintr-o fază nepublică și necontradictorie, un veritabil „mic proces înaintea procesului penal”.

Întorcându-ne la decizia nr. 257/2017, s-a arătat că „după rămânerea definitivă a soluției dispuse de judecătorul de cameră preliminară, nu mai există niciun temei legal în baza căruia partea responsabilă civilmente, care nu a fost prezentă în camera preliminară, să poată formula cereri ori excepții referitoare la aspecte deja analizate în această fază procesuală, în special cu privire la legalitatea mijloacelor de probă care servesc la stabilirea existenței, respectiv a întinderii prejudiciului (rapoarte de expertiză sau constatare). Or, rezultatul procedurii în camera preliminară referitor la stabilirea legalității administrării probelor și a efectuării actelor

¹⁸ Publicată în M. Of. nr. 831 din 6 noiembrie 2015.

procesuale de către organele de urmărire penală are o influență directă asupra desfășurării judecății pe fond, putând să fie decisiv pentru stabilirea vinovăției/nevinovăției inculpatului, aspect de care depinde, în mod esențial, și soluționarea laturii civile a procesului penal”.

Așa încât Curtea constată că, în condițiile în care constituirea ca parte civilă a persoanei vătămate se poate face în orice fază procesuală „până la începerea cercetării judecătorești” – introducerea în procesul penal a părții responsabile civilmente, ca și posibilitatea părții responsabile civilmente de a interveni în procesul penal, fiind corelate cu declarația de constituire de parte civilă în procesul penal – exercitarea efectivă de către partea responsabilă civilmente a drepturilor procesuale – recunoscute de lege și statuate în jurisprudența instanței de control constituțional – în faza camerei preliminare, așadar, liberul acces al acestei părți, depinde exclusiv de manifestarea de voință a persoanei vătămate.

Or, Curtea constată că „persoana vătămată, constituită ca parte civilă în procesul penal, are interese contrare părții responsabile civilmente, așa încât există posibilitatea ca aceasta să își exercite dreptul de a reclama reparații prin mijlocirea organelor judiciare în mod abuziv, cu scopul de a limita/exclude accesul părții responsabile civilmente în faza camerei preliminare care, astfel cum s-a arătat în precedent, are o importanță deosebită asupra fazelor de judecată ulterioare prin prisma obiectului ei”.

După ce afirmă incompatibilitatea dispoziției criticate cu accesul liber la justiție și cu dreptul la un proces echitabil, organismul de control constituțional mai constată că normele procesual penale ale art. 21 alin. (1), nu sunt în măsură să mențină echilibrul între drepturi fundamentale aflate în concurs. Într-o frază deosebit de relevantă, Curtea reamintește că „acțiunea civilă în procesul penal este guvernată de principiul disponibilității, care este de sorginte civilă, fiind reglementat de norme imperative, de ordine privată, asigurând protejarea intereselor particulare ale părților. Cu alte cuvinte, dreptul de dispoziție al persoanei vătămate, cât privește acțiunea civilă în procesul penal, este reglementat prin norme imperative, însă de ordine privată, regulile care dau conținut principiului disponibilității în această materie asigurând, în principal, protejarea intereselor private ale persoanei vătămate”.

În aceste condiții, Curtea constată că este necesar ca, prin normele procesual penale în materie, să se asigure dreptul părții responsabile civilmente de a formula cereri și excepții cu privire la legalitatea sesizării instanței, legalitatea administrării probelor și a efectuării actelor de către organele de urmărire penală, în procedura camerei preliminare, tocmai în vederea realizării unui echilibru între drepturi fundamentale relative aflate în concurs, și anume, dreptul de acces liber la justiție și dreptul la apărare ale persoanei vătămate ce se constituie parte civilă, pe de o parte, și dreptul de acces liber la justiție și dreptul la apărare ale părții responsabile civilmente, pe de altă parte.

În mod surprinzător, proiectul aflat în dezbateră parlamentară privind modificarea Codului de procedură penală¹⁹, atât înainte cât și după primul control de constituționalitate soluționat prin Decizia nr. 633 din 12 octombrie 2018²⁰, menține soluția legislativă actuală cu privire la momentul limită al introducerii în cauză a părții responsabile civilmente. Aparent, lipsește punerea în acord cu Decizia nr. 257/2017 a Curții Constituționale. Cu toate acestea, observăm că legiuitorul a optat, în proiectul de lege, să renunțe la faza distinctă a camerei preliminare, astfel că se revine la sistemul în vigoare înainte de 1 februarie 2014, în care atribuțiile funcționale specifice, *de lege lata*, judecătorului de cameră preliminară, erau exercitate deodată cu judecata fondului. Dacă am parafraza spusele unui judecător suprem al Statelor Unite, am spune că legiuitorul a ales să „dea foc grajdului pentru a scăpa de șoareci”, înțelegând prin aceasta eliminarea unei instituții cu aplicabilitate mai crescută și utilă procesului penal pentru a îndepărta multiplele discuții legate de aplicarea sa practică, cu efectul lipșirii de sens al chestiunilor conexe acesteia.²¹ De fapt, așa cum am mai observat, chiar Curtea este cea care a reconfigurat faza procesuală, schimbând-o radical față de viziunea inițială a legiuitorului din 2010. Acum are posibilitatea să accepte desființarea sa.

5.

Chestiunea dificilă generată de efectele deciziei este reprezentată de momentul procesual de la care se poate afirma că partea responsabilă civilmente trebuie să participe în procesul penal, pentru a beneficia de dreptul la un proces echitabil.

O parte a doctrinei actuale²² a exprimat părerea că, în raport de considerentele deciziei, mai sus expuse, dispozițiile legale trebuie interpretate în sensul posibilității introducerii în cauză a părții responsabile civilmente numai până la finalul fazei de urmărire penală. După acest moment, mai arată autorul, sesizând totuși lipsa de coerență a soluției oferite, deși se permite constituirea de parte civilă a persoanei vătămate, introducerea celui civilmente responsabil nu mai este permisă.

De remarcat că și înainte de Decizia Curții, s-au elaborat opinii doctrinare care au remarcat inechitatea situației juridice a părții responsabile civilmente, care poate fi introdusă în procesul penal *in limine litis*, nebeneficiind însă de dreptul de a

¹⁹ http://www.cdep.ro/pls/proiecte/upl_pck2015.proiect?idp=17179, în prezent aflat la Curtea Constituțională în sesizare de control a priori, cu termen de soluționare amânat succesiv la 26 iunie 2019.

²⁰ Publicată în M. Of. nr. 1020 din 29 noiembrie 2018.

²¹ Expresie folosită de Chief Justice Warren Burger, aflat în fruntea *Supreme Court* între 1969 și 1986, în contextul în care în timpul mandatului său procesele penale privind minorii au devenit similare, din punct de vedere al drepturilor acestora, celor cu acuzați majori, ca efect advers crescând însă și obligațiile nevărstnicilor.

²² C. Ghigheci, în N. Volonciu (coord. șt.), A.S. Uzlău (autor coord.), *Codul de procedură penală comentat*, ed. a 3-a, Ed. Hamangiu, București, 2017, p. 87.

participa la faza de urmărire penală și nici măcar la cea a camerei preliminare²³. Autoarele au arătat că „în totală discrepanță cu prevederile Titlului III al Părții Generale a Codului de procedură penală, care recunosc părții responsabile civilmente o arie largă de drepturi și garanții procedurale în procesul penal, aferente calității expres acordate de parte, prevederile art. 20 alin. (1) și art. 21 alin. (1) C. pr. pen. limitează în mod nejustificat exercițiul efectiv al acestora din urmă și plasează partea responsabilă civilmente într-o poziție discriminatorie, de inegalitate, prin excluderea unor etape întregi din procesul penal (cum ar fi urmărirea penală sau procedura camerei preliminare), la care participarea părții responsabile civilmente urmează a fi posibilă sau nu, în funcție exclusiv de manifestarea de voință a părții civile. Cu alte cuvinte, exercițiul efectiv al unor drepturi procedurale recunoscute de lege unei părți la proces este supus opțiunii oponentului său în cadrul aceluiași proces, ceea ce, nu poate fi primit în raport de standardele convenționale și constituționale”.

În analiza asupra momentului procesual în discuție, este de remarcat evoluția instituției camerei preliminare, raportat la expunerea de motive a Codului de procedură penală, deoarece aceasta a fost elaborată cu scopul de a avea rolul unui filtru de legalitate al fazei de urmărire penală, nepublic și care să privească doar latura penală a cauzei, anume procurorul și inculpatul. Ulterior, printr-o serie de decizii, din care se remarcă Decizia nr. 641 din 11 noiembrie 2014²⁴ și Decizia nr. 631 din 8 octombrie 2015, procedura s-a schimbat radical, devenind pe de o parte una contradictorie iar pe de altă parte una în care părțile și subiecții procesuali vor avea dreptul de a formula cereri și excepții specifice.

Până la producerea efectelor deciziei de neconstituționalitate în discuție, momentul limită al introducerii în procesul penal a celui civilmente responsabil era corelat cu momentul maxim al posibilității constituirii de parte civilă. Potrivit art. 20 alin. (1) C. pr. pen., „Constituirea de parte civilă se poate face până la începerea cercetării judecătorești. Organele judiciare au obligația de a aduce la cunoștința persoanei vătămate acest drept”. Doctrina a statuat că prin „începerea cercetării judecătorești” se înțelege momentul în care, după parcurgerea tuturor etapelor procesuale prevăzute de art. 374 C. pr. pen., procurorul și părțile declară că nu mai au cereri de probatorii și nici altfel de cereri ce pot fi formulate la primul termen de judecată²⁵. Așadar, cercetarea judecătorească începe, de regulă, cu administrarea primului mijloc de probă de judecător.

Raportarea introducerii în cauză a părții responsabile civilmente la constituirea de parte civilă asigură o anumită simetrie, ce se afla sub semnul disponibilității.

²³ L. Iacob, F. Frumușanu, *Introducerea părții responsabile civilmente în procesul penal: probleme de constituționalitate*, în *Revista Universul Juridic* nr. 1/2016, pp. 28-36.

²⁴ Publicat în *M. Of.* nr. 887 din data de 5 decembrie 2014.

²⁵ G. Bodoroncea, în *M. Udriou (coord.), op. cit.*, p. 1545.

În momentul de față, potrivit art. 21 C. pr. pen., astfel cum acesta este interpretat în lumina Deciziei nr. 257/2017 a Curții Constituționale, introducerea în procesul penal a părții responsabile civilmente poate avea loc la cererea părții îndreptățite potrivit legii civile, în mod necesar din faza de filtru a legalității administrării probelor și a actelor de urmărire penală-camara preliminară. O introducere ulterioară devine tardivă, pe când una anterioară nu este oprită, devreme ce termenul este unul maxim, dar nici nu este obligatorie.

Curtea impune astfel ca „să se asigure dreptul părții responsabile civilmente de a formula cereri și excepții cu privire la legalitatea sesizării instanței, legalitatea administrării probelor și a efectuării actelor de către organele de urmărire penală, în procedura camerei preliminare, tocmai în vederea realizării unui echilibru între drepturi fundamentale relative aflate în concurs, și anume, dreptul de acces liber la justiție și dreptul la apărare ale persoanei vătămate ce se constituie parte civilă, pe de o parte, și dreptul de acces liber la justiție și dreptul la apărare ale părții responsabile civilmente, pe de altă parte”.

Rezultă astfel că imperativul este cel al dreptului de a formula apărări în camera preliminară, iar nu accesul complet la faza urmăririi penale.

Partea responsabilă civilmente, în calitate sa de garant al obligațiilor civile la care ar fi condamnat inculpatul, este în mod evident parte în procesul penal, având toate drepturile prevăzute de lege. Poziția sa procesuală gravitează între oficialitate și disponibilitate, tocmai argumentele Curții Constituționale din decizia arătată pledând în acest sens.

Curtea, în circumstanțierea deciziei pronunțate, conturează ideea că persoana responsabilă civilmente trebuie să beneficieze cel puțin de drepturile procesuale pe care le oferă procedura de filtru a camerei preliminare. Nicio dispoziție legală și nicio altă apreciere jurisprudențial constituțională nu prevăd că aceasta ar trebui să fie introdusă în cauză din faza de urmărire penală.

În practica instanțelor, ulterior deciziei amintite, părțile responsabile civilmente având calitatea de asigurători de răspundere civilă auto, formulează cereri și excepții în faza de cameră preliminară în care solicită restituirea cauzei la procuror, afirmând că decizia ar impune participarea lor încă din faza de urmărire penală. Chiar această conduită stă însă la baza caracterului nefondat al apărărilor lor. Faptul că au formulat aceste excepții probează că au beneficiat de o apărare calificată, de la momentul la care au aflat de procesul penal pendinte. Apărățile formulate, în sensul posibilității efectuării unor cereri pe parcursul fazei de urmărire penală nu au însă nici un suport legal și nu justifică, în opinia noastră interpretarea pe care aceste părți o dau deciziei Curții.

Pentru respectarea dispozițiilor instanței de contencios constituțional, se impune, evident, ca judecătorul de cameră preliminară să soluționeze pe fond cererile părții responsabile civilmente, repunând-o eventual în termenul prevăzut de lege, calculat de la citarea sa în această procedură, sau de la comunicarea rechizitoriului reprezentantului convențional. A accepta însă că o procedură de urmărire penală ar trebui să fie refăcută pentru ca societatea de asigurare să formuleze apărări cu privire la latura penală, excede principiului unui proces echitabil.

Aflându-se sub semnul disponibilității celui păgubit material sau moral prin fapta ce face obiectul judecății, participarea în proces a celui civilmente responsabil nu poate fi garantată de la momentele inițiale ale anchetei, din moment ce constituirea de parte civilă poate fi formulată cel târziu înainte de începerea cercetării judecătorești (moment procesual care urmează imediat citirii actului sesizator de instanță și precede primei probe administrate). A accepta aceasta ar duce la consecințe absurde, prin care parte responsabilă civilmente ar putea formula apărări preventive, eventuale, înainte de a fi chemată în proces de cel interesat. Nu există acțiune civilă, însă vom avea o „contraacțiune” civilă.

Uneori partea responsabilă civilmente mai afirmă că nu i s-a respectat dreptul la apărare, în sensul că dacă ar fi fost „chemată” în cauză mai devreme, ar fi formulat cereri în probațiune. Această solicitare are ca temei doar o ipoteză teoretică, o presupunere, ce nu poate fi apreciată de judecător ca o nelegalitate a urmăririi penale ori o viciere a acesteia care să se circumscrie unei nulități relative. Pentru incidența acestei din urmă sancțiuni procesuale trebuie întrunite cumulativ condițiile prevăzute de art. 282 alin. (1) C. pr. pen. Or, nu este vorba de o încălcare a legii (nici măcar a Deciziei Curții, acceptând că aceasta are o forță similară legii), nicio dispoziție neimpunând introducerea „anticipată” în cauză a asigurătorului. De asemenea nu poate fi vorba nici de o vătămare procesuală, societatea putând beneficia de apărare în fazele procesuale ulterioare.

6.

Concluzionând, putem afirma că deși au trecut aproape doi ani de la decizia nr. 257/2017, aceasta generează încă dificultăți, atât practice, dar mai ales unele conceptuale. Spunem aceasta deoarece, așa cum afirmam și la început, partea responsabilă civilmente se află evident într-o poziție procesuală intermediară, oarecum ambiguă, pe de o parte aceasta fiind chemată a repara prejudiciul clamat de cel păgubit, dar pe de altă parte fiind necesar să beneficieze de unele drepturi independent de conduita acestuia.

Interpretarea considerentelor deciziei nr. 257/2017 a Curții Constituționale nu poate duce la concluzia că partea responsabilă civilmente ar trebui să participe și în faza nepublică a cauzei penale, chiar dacă decizia duce la o extindere a drepturilor sale. A accepta aceasta, prin „decalarea” prezenței părții în dosar, uneori trecând chiar peste voința părții civile, ar însemna răsturnarea întregului sistem procesual penal, bazat pe caracterul disponibil al acțiunii private și transformarea acesteia într-o acțiune publică.